

УДК

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.20.05>

ПРАВОВА СПАДЩИНА У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОГО ПРАВА

Рязанов Михайло Юрійович,

ORCID ID: 0000-0003-0404-2841

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права
та держави(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Сучасний етап розвитку юридичної науки характеризується розширенням свого потенціалу, наділенням актуальністю питань, пов'язаних із розглядом права як живого феномена, що розвивається, трансформується та є тією константою, з якою люди пов'язують свою культурно-правову ідентичність. Суть існування людини у світі становлять відтворення та пристосування шляху попередніх поколінь до актуальних викликів сьогодення. Це стосується й правового розвитку в суспільстві, сприйняття правових змістів соціуму крізь повторення, засвоєння правових практик, індивід іде «слід у слід» з іншими членами соціуму, досягаючи загального соціального порядку.

Відповідно, відтворення й засвоєння правових практик минулого і є збереженням правової спадщини, яка є захисним полем збереження та культивування національної правової культури.

Правова спадщина органічно входить у систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів розгляду самої правової культури, з іншого боку, її своєрідною «пам'яттю». І якщо правова культура відновляє, робить, виховує, навчає, формує й готує, розбудовує здатності, учить правил, норм, зразків, то пам'ять правової культури, локалізуючись у правовій спадщині, формує культуру пам'яті не тільки як результат присвоєння, а і як особливий феномен утрат і забуття.

Процес соціально-правового спадкування, збереження й використання елементів з минулої правової системи відбувається в результаті критичного переосмислення (оцінки) правової спадщини, тобто обов'язково включає елемент оцінювання того, що успадковується.

Таким чином, правова спадщина може розумітися як досягнення минулого, закрystalізовані в сукупності артефактів правової спадщини, таких як правові інститути, правові традиції, цінності права, що сформувалися в попередні історичні періоди та виявляють свій вплив на сучасний розвиток правової системи.

Ключові слова: правова спадщина, соціально-правове спадкування, правові традиції, правові інститути, правові артефакти.

LEGAL HERITAGE IN BECOMING OF MODERN LAW

Ryazanov Mykhailo Yuriiovich,
ORCID ID: 0000-0003-0404-2841
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of General Theory Of law and State
(National University "Odesa Law
Academy", Odesa, Ukraine)

The current stage of development of legal science is characterized by the expansion of its potential by giving relevance to issues related to the consideration of law as an alive phenomenon that develops, transforms and acts as a constant with which people associate their cultural and legal identity. The essence of human existence in the world is to reproduce and adapt the path of previous generations to the current challenges of today. This also applies to legal development in society, because the perception of the legal meanings of society, through repetition, assimilation of legal practices, the individual goes "in the footsteps" with other members of society, achieving a general social order. Accordingly, the reproduction and assimilation of legal practices of the past is the preservation of the legal heritage, which is a protective field for the preservation and cultivation of national legal culture. Legal heritage is an integral part of the system of legal culture, being, on the one hand, a set of characteristics and ways of considering the legal culture itself, on the other hand – its kind of "memory". And if the legal culture restores, makes, educates, teaches, forms and prepares, builds abilities, teaches rules, norms, patterns, then the memory of legal culture, localized in the legal heritage, forms the culture of memory not only as a result of appropriation, but and as a special phenomenon of loss and oblivion. The process of socio-legal inheritance, preservation and use of elements from the past legal system is the result of a critical rethinking (assessment) of the legal heritage, ie necessarily includes an element of evaluation of what is inherited. Thus, legal heritage can be understood as achievements of the past, crystallized in a set of artifacts of legal heritage, such as legal institutions, legal traditions, values of law formed in previous historical periods and have their impact on the modern development of the legal system.

Key words: legal heritage, social and legal inheritance, legal traditions, legal instituts, legal artifacts.

Сучасний етап розвитку юридичної науки характеризується розширенням свого потенціалу, наділенням актуальністю питань, пов'язаних із розглядом права як живого феномена, що розвивається, трансформується та є тією константою, з якою люди пов'язують свою культурно-правову ідентичність.

У сучасній світоглядній парадигмі, яка, за наголосом С. Овчаренко, визначається як постмодерна, прийнято вважати культуру одною з невід'ємних умов існування людини у вимірах людяності, так само як усі інші фактори її існування. Культура – це традиції, норми, правила в етичній та естетичній сферах, які є показовими для ідентифікації громадян країни й засадничими для організації колективної соціальної комунікації та діяльності. Культуру, на погляд цитованого автора, можна розглядати як сукупність артефактів, що є виявленням свідомо спланованих дій людини. Пропозиція розглядати культуру як систему артефактів наголошує на факторі матеріалізації культурного явища, дещо звужує підхід до розуміння самого артефакту. Артефакт, по-перше, концентрує в собі смислове та змістове значення результату

діяльності людини, яке як результат набуває певної матеріалізації. На продовження власної думки С. Овчаренко представляє можливим мислити культуру як систему текстів або трактування її як загальної інформаційної мережі, кожний елемент котрої містить певні відомості, несе повідомлення чи зберігає знання [1, с. 81–88].

У культурології обсяг інформації, потрібний для освоєння простору буття, асоціюється з культурним кодом у вигляді цілісності, а саме як «ядра культури», яке отримує свій прояв у формі спадщини.

Відповідно, право як елемент культури – це код, який містить у собі ті життєво важливі маркери, що можуть бути передані з покоління в покоління, слугуватимуть фундаментом для його подальшого розвитку та трансформації.

Саме розвиток і трансформація, які відбуваються з правом, підтверджують те, що протягом усього існування суспільства люди ототожнюють власну ідентичність із правом поряд з іншими культурними проявами. Суть існування людини у світі становлять відтворення та пристосування шляху попередніх поколінь до актуальних викликів сьогодення. Як людина стає *Homo Sapiens* у процесі загальної соціалізації, так шляхом правової соціалізації вона набуває статусу *Homo juridicus*. Шляхом зчитування правових змістів соціуму, у якому вона перебуває, крізь повторення, засвоєння правових практик індивід іде «слід у слід» з іншими, досягаючи загального соціального порядку [2].

Цінність спадщини минулого при спогляданні перебуває на певній часовій дистанції стосовно глядача. Разом із тим своєю предметною, меморіальною стороною цінність видима й доступна для огляду в теперішньому часі, вона направляє й визначає проєктивну функцію права. Це не просто інша культурно-історична ситуація, а ситуація, що моделює кілька часових і просторових шарів-напластунків, що водночас змінює статус минулого. Особливості культурно-історичних періодів формують як границі, так і сутнісні константи різних культурних середовищ. Відбувається це в силу значного відриву механізмів пам'яті від культурного ядра й процесу актуалізації спадщини в сучасних формах репрезентації [3]. Фігури минулого стали іншими, вони трансформувалися в пам'ять-образ. Отже, намічаються принципово нові аспекти вивчення всієї сфери спадщини, правової зокрема. Насамперед це пов'язано з процесом «віртуалізації» інформації, з її впливом на цінність спадщини та її ролі в сталому розвитку соціуму.

Правова спадщина органічно входить у систему правової культури, будучи, з одного боку, набором характеристик і способів розгляду самої правової культури, з іншого боку, її своєрідною «пам'яттю». І якщо правова культура відновлює, робить, виховує, навчає, формує й готує, розбудовує здатності, учить правил, норм, зразків, то пам'ять правової культури, локалізуючись у правовій спадщині, формує культуру пам'яті не тільки як результат присвоєння, а і як особливий феномен утрат і забуття. Присвоєння й виробництво – дві стратегії нарощування процесу правового розвитку, обумовленого як метасистема попереднього правового досвіду, що формує безліч правових інструментів відтворення зразків поведінки. Правова культура й виникає на «зразках» тоді, коли відбувається усвідомлення своєї належності до неї, тобто до правової ідентичності.

Таким чином, створюється система взаємозв'язків між правою культурою, правовою спадщиною й інформацією, функціонування якої й дає змогу відтворювати й удосконалювати досягнення у сфері права для нових поколінь людства. Потрясіння й втрати, що сталися у ХХ ст., призвели до зламування вироблених століттями способів передачі від покоління до покоління правової пам'яті, змістили домінанту передачі інформації минулого в практиці її перерозподілу. Ці втрати, часто непоправні в правовій

спадщині, визначають сьогодні необхідність пошуку іншого методу вивчення й розуміння правової спадщини у формуванні єдності смислового поля права.

На знаково-інформаційну цінність спадщини звертає увагу М. Кулешова: «Спадщину можна розглядати як інформаційний потенціал, відбитий у явищах, подіях, матеріальних об'єктах, необхідний людству для свого розвитку, що також зберігається для передачі майбутнім поколінням» [4, с. 41].

Сучасний етап розвитку міждисциплінарних підходів у науці, юридичної в тому числі, спровокував етап кристалізації змісту понять «спадок», «спадщина». У різних наукових пошуках ці слова починають усе частіше й частіше розмежовуватися за вживанням, що, безперечно, є новелою в сучасних дослідженнях.

На подібність цих понять і складності їх розмежуванні звертають увагу різні науковці. Так, Л. Юзефович, розмірковуючи на тему «Спадок, спадщина, спадковість», відзначає між розглянутою паронімічною зв'язкою слів лише синтаксичну й орфографічну відмінність. Основний зміст, який вони несуть, – це зв'язок із минулим, рух слідами, однак передбачувана їх різниця полягає в тому, що спадок – частіше явище раціональне, а спадщина – може бути як раціональною, так і ірраціональною [5].

Аналіз можливого вживання цих подібних понять наводить на висновок, що спадок містить у собі пасивну характеристику, тобто існує як певний об'єкт, може передаватися від одного носія до іншого без впливу на нового носія, який отримує собі спадок. Наявність спадку не спонукає свого нового носія на які-небудь активні дії в обов'язковому порядку. Також спадок уможливно вужче поняття, ніж поняття спадщини. Видається, що спадщина може складатися з різного роду спадків. Наприклад, спадщина буває культурною, правовою, духовною, творчою, науковою, літературною тощо. Водночас кожний із перелічених видів спадщини складається з різного роду спадку (культурного, правового, духовного тощо). Можна припустити, що у правовій спадщині можна виділити такі різновиди спадку: науковий, нормативний, функціональний, ідеологічний тощо.

Спадок виконує роль збереження, а не відтворення в подальшому житті [6]. Щоб стати спадщиною, спадок повинен бути привласненим, щодо нього й повинен здійснюватися якийсь особливий вид діяльності. Такий вид діяльності являє собою функціонування системи взаємозв'язків між правовими інститутами, правовими традиціями та інформацією, функціонування якої й дає змогу відтворювати й удосконалювати досягнення у сфері права для нових поколінь. Цей процес можна назвати «правоспадковою діяльністю», тобто перетворенням стійких цілей, цінностей минулого в правову спадщину, у кінцевому порядку це забезпечить послідовність правового розвитку. Оскільки тут мова йде саме про діяльність, то припускається, що йдеться саме про активну, цілеспрямовану діяльність, яка здійснюється особливим суб'єктом, уповноваженим на здійснення такої трансформації та подальшої трансляції.

Тут можна наполягати, що здійснення передачі особливого типу інформації щодо того, які стосунки (цілі, цінності) мають стійкий характер і повинні бути збережені й передані майбутнім поколінням, забезпечується правовими інститутами як об'єктами правової спадщини. На особливій ролі правових інститутів у правовому розвитку, правонаступництві зауважує Дж. Берман. Аналізуючи становлення та розвиток Західної правової традиції, учений констатує два важливі факти в її розвитку, а саме: «Перший полягає в тому, що з кінця XI і в XII ст., крім певних періодів революційних змін, правові інститути на Заході безперервно й послідовно розвивалися протягом століть, причому кожне наступне покоління свідомо продовжувало роботу попереднього. Другий факт полягає в тому, що цей свідомий процес послідовного розвитку сприймається як процес не тільки змін, а й органічного зростання» [7, с. 22].

Продовжуючи думку Дж. Бермана, можна констатувати, що завдяки зазначеному об'єкту правової спадщини здійснюється зв'язок із минулими поколіннями. Відповідно, національна правова культура в кожний конкретний момент включає в себе правову спадщину, водночас створюючи її. Тут помітнішим стає, по-перше, визнання циклічності в еволюції права, по-друге, переорієнтація з прогресу на підтримку правової спадщини, за допомогою якої можна забезпечити гуманістичний зміст сучасного права [8, с. 109].

Продовжуючи розмірковування про вплив правової спадщини на становлення і трансформацію сучасного права й роль у цьому процесі інших об'єктів правової спадщини, можемо констатувати, що одразу на поверхню виходить правова традиція. Є підстави констатувати, що правові традиції є одним із різновидів об'єктів правової спадщини, оскільки правові традиції є закрystalізованими в правосвідомості нормативами, цінностями, які закладені в певних правових інститутах минулого. Отримавши визнання всім суспільством незалежно від свого подальшого існування, продовжує діяти основна мета інституту, а отже, він перейшов уже в традицію. Наприклад, пращури ототожнювали межі власної території, скажімо, з лісом або річкою. Уявімо, що ці елементи природи вигоріли, пересохли. Але розуміння границі власної території залишилося у свідомості. Те саме відбувається й із правовим інститутом: важлива не його форма, а мета, яка в нього закладена [9, с. 196].

У широкому сенсі правова традиція піклується про власну автентичність, паралельно знаходячись з іншими традиціями в тісних стосунках пересічення, генетичному зв'язку. Іншими словами, можна стверджувати, що для правової традиції важливою є самоідентифікація крізь спадкоємність. Отже, формування правової традиції є результатом правоспадкової діяльності. У свою чергу, оперування правовими традиціями як новими створеними артефактами в межах правоспадкової діяльності перетворить правову традицію в правовий артефакт як об'єкт правової спадщини для майбутнього.

Процес соціально-правового спадкування, збереження й використання елементів з минулої правової системи відбувається в результаті критичного переосмислення (оцінки) правової спадщини, тобто обов'язково включає елемент оцінювання того, що успадковується. Як зазначає Л. Авраменко, кожний ступінь розвитку правової системи, із необхідністю сприймаючи певні правові інститути, правові традиції, водночас здійснює вибір тих або інших, який визначає напрям розвитку правової системи й усього суспільства.

Відповідно, правова спадщина може розумітися як досягнення минулого, закрystalізовані в сукупності артефактів правової спадщини, таких як правові інститути, правові традиції, цінності права, що сформувалися в попередні історичні періоди та виявляють свій вплив на сучасний розвиток правової системи.

Правова спадщина дає змогу характеризувати внутрішній стан конкретної правової системи. Вона визначає самобутність, оригінальність права окремої країни, окремої правової системи, правової сім'ї, а також слугує гарантом передачі родових ознак державно-правової системи й тим самим забезпечує її цілісність і стійкість.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко С.В. Гуманітарна та культурна політика : навч. посібник. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 152 с.
2. Рулан Н. Юридическая антропология : учебник для вузов / пер. с фр. А.И. Ковлера ; отв. ред. и авт. предисл. В.С. Нерсисянц. Москва : Норма, 1999. 301 с.
3. Никонова А.А. Культурное наследие и формирование идентичности.

Вестник СПбГУ. Серия 6. Политология. Международные отношения. 2009. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnoe-nasledie-i-formirovanie-identichnosti>.

4. Кулешова М.Е. Понятийно-терминологическая система «природное культурное наследие»: содержание и основные понятия. *Уникальные территории в культурном и природном наследии регионов* : сборник научных трудов. Москва : Изд. РНИИ культурного и природного наследия, 1994. С. 41.

5. Юзефович Л. Наследство, наследие, наследственность. URL: <https://www.svoboda.org/a/387946.html>.

6. Рокитянский В.Р. К построению понятий «наследие» и «наследническая деятельность» (традиционалистская перспектива). URL: http://old.iea.ras.ru/publications_new/ethnomethodology/pdf/em-10/143-155.pdf.

7. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Пер. с англ. 2-е изд. Москва : Изд-во МГУ ; ИНФРА-М – НОРМА, 1998. 624 с.

8. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) : монография. Одесса : Юридическая литература, 2002. С. 109.

9. Рязанов М. Правові інститути як об'єкти правової спадщини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6(34). Р. 194–199.